

The Relationship between Macroeconomic Indicators and Drug-Related Crimes: A Secondary Analysis of Provincial Statistics in Iran, 2011

Esmail Jahani Dolatabad (Corresponding Author)

Associate Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran/ sml.jahani@gmail.com

Taha Ashayeri

Assistant Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran/ t.ashayeri@gmail.com

Hossein Heidari

Assistant Professor and Faculty Member, Institute of Humanities and Social Studies ACECR, Tehran, Iran/ heidari@acecr.ac.ir

Abstract

Drug crimes refer to the use, distribution, and sale of illegal and unauthorized drugs, which are punishable by the government and according to official laws. According to the country's official data, the rate of drug-related crimes has been increasing during the last decade, and this phenomenon has also increased along with the economic changes. This problem has experienced an increasing trend in the provinces of the country during the period 1390 to 1398, based on this, the main goal of the current research is to investigate the effect of macroeconomic indicators (1390-1398) on the increase in drug-related crimes during the decade of 1390. Research implementation method; It is a type of document based on the secondary analysis of the data of the Iranian Statistics Center and the country's status registration organization. analysis unit; provinces of the country and data analysis tools; The software was SPSS. The statistical population of the research is 31 provinces of the country, which were surveyed in the period of 2010-2018. The results of the regression model indicate that economic variables including inflation rate $B=0.345$, unemployment rate $B=0.423$ have a significant and direct effect on the trend of drug-related crimes, as well as economic participation rate $B=0.338$ It has had an inverse and significant effect on the rate of drug-related crimes. In general, macroeconomic indicators have been able to explain and predict 0.460 $B=0.460$ of dependent variable changes in the period from 1390 to 1398.

Keywords: Drugs, Economic anomie, Unemployment, Inflation, Gini coefficient, Economic participation.

Social Problems of Iran, Vol. 16, No. 2, Summer 2025

Pages 87-118

2476-695X© The Author(s). Published by Kharazmi University

ISSN: 2476-6933

Extended Abstract

1. Introduction

Addiction, fundamentally, is the state of becoming accustomed to and habituated to something. It is widely recognized as a shared societal issue across all communities. Addiction, as a psycho-social anomaly stemming from dependence on substances such as alcohol, opium, hashish, and heroin, presents as an undesirable and terrifying phenomenon. It evokes images of unusual and emaciated appearances, hunched postures, downcast heads, sunken eyes, and utterly ruined dignity. It also conjures the specter of ruthless and dangerous smugglers and traffickers, whose activities are sometimes influenced by overarching macroeconomic indicators and protracted cycles of economic challenges. The illicit use and trafficking of narcotics represent a significant problem with profound implications for society, the economy, culture, and public health.

Alongside the nuclear crisis, demographic shifts, and environmental degradation, it is identified as one of the four major global challenges of the 21st century. The consumption, distribution, and illicit trade of narcotics constitute criminal behaviors that impede development, health, social welfare, and the attainment of sustainable development goals at individual, societal, and global levels. Furthermore, the harmful consumption of narcotics extends its impact beyond the individual, affecting the health and social well-being of families, friends, neighbors, civil society, and the broader community. The use of these substances and their prevalence are deeply interconnected with social deprivation, lower educational attainment, and increased difficulty in securing employment, financial instability, and poverty. For instance, in Iran, during the period from 2011 to 2019 (the years 1390-1398 in the Iranian calendar), official statistics indicate a significant rise in the rate of commission of these offenses across the country's provinces.

Historical studies and official statistics from Iran's Statistical Center during the period reveal an upward trend in drug-related offenses, encompassing both consumption and trafficking. The average annual number of individuals arrested in connection with this issue stands at 350,357. However, a particularly noteworthy observation is the simultaneous increase in drug crime rates with shifts in economic indicators. Economic changes in components such as unemployment, inflation, the Gini coefficient, poverty, unfavorable business environments, and increasing marginalization have been correlated with a rise in the incidence and rates of drug offenses in Iranian provinces. The primary argument of this paper is that sudden shifts in the economic structure (macroeconomic indicators) have exacerbated the conditions for an increase in drug crime rates (deviant behavior). Accordingly, this paper, drawing upon the cyclical nature of economic crises (theoretical model), analyzes the interconnectedness of macroeconomic indicators (independent variables) with drug crime rates across the 31 provinces of Iran. Ultimately, the

primary objective of this research is to examine the status of drug crime rates in the country's provinces and to evaluate the impact of macroeconomic indicators on these rates within the 1390-1398 timeframe.

2. Methodology

This study adopts a documentary and secondary data analysis approach. Two sets of data were utilized: first, crime statistics related to drug offenses, including arrests for addiction and trafficking; and second, economic indicators obtained from the Statistical Center of Iran. The economic variables include GDP, Gini coefficient, unemployment rate, economic participation rate, and inflation rate. All data span a 10-year period from 2011 to 2021. The unit of analysis is the provincial level, encompassing all 31 provinces of Iran. The study includes a comparative analysis of these indicators across provinces, focusing on both the average values and their trends over time. SPSS software was used for statistical analysis.

It is also important to note that statistics for all indicators used in this study, including economic indicators and drug crimes, are presented annually at both the national and provincial levels and are available in the archives of the National Statistics Center. In this study, provincial statistics were considered over a 9-year period (2011 to 2019), meaning that 9 annual rates were calculated for each indicator for each province. The average of these 9 numbers was used as the average index rate, and the average of their year-to-year changes was used as the average index rate changes.

3. Findings

Descriptive findings indicate that the rate of drug-related arrests followed a consistently upward trend between 2011 and 2019. Specifically, the rate increased from 3,712 arrests per million people in 2011 to 5,077 per million in 2018. Notably, this increase coincided with rising rates of unemployment, inflation, and income inequality (as measured by the Gini coefficient).

Inferential analysis revealed statistically significant correlations between drug-related crime rates and key economic variables, including unemployment, inflation, and economic participation rates. Another part of the results showed that changes in the unemployment rate and inflation rate show a significant correlation with the rate of drug-related crimes. The observed correlation between changes in the aforementioned economic indicators and the rate of drug crimes between provinces was positive and indicates that during the period under study, an increase in the unemployment rate was accompanied by an increase in the rate of arrests related to drug crimes in the provinces.

Regression analysis further confirmed a significant relationship between macroeconomic indicators and drug-related crime rates across provinces. The selected economic variables accounted for approximately 46% of the variance in drug-re-

lated crime rates. Based on these results, it can be argued that fluctuations in economic structures—such as the marginalization of market workers, the decline in active labor force participation, and the growing trend toward unemployment—are associated with an increased tendency to engage in drug-related offenses. This relationship (42%) was statistically significant in the regression model.

4. Conclusion

The results indicate that inflation alone explains approximately 34% of the variance in drug-related crime rates. Furthermore, the study supports the view that in times of economic recession, rising unemployment creates psychological and social pressures that contribute to higher levels of drug consumption. Economic inequality is also identified as a major driver pushing individuals toward high-risk behaviors. Additionally, abrupt and severe economic disruptions—such as political and economic crises—lead to increased unemployment and poverty.

This anomic environment, characterized by growing social and economic divides, erodes future prospects and fuels higher rates of drug use. The negative and inverse impact of economic participation on drug-related crimes (33%) underscores the importance of labor market engagement in curbing illegal and unregulated income-generating activities. Drawing upon the theoretical framework of the study, it can be asserted that individuals assess both legal and illegal options and choose the combination that maximizes their expected income. According to this opportunity-based perspective, the state of the economy determines the expected returns from illegal activities. Economic crises, by diminishing the viability of legal employment, enhance the appeal and perceived benefits of illegal endeavors. Therefore, the findings suggest that, like many other societal challenges in contemporary Iran, effective strategies to prevent drug-related crimes must involve comprehensive economic and policy reforms. Unless such structural changes are implemented, conventional measures—including crackdown initiatives, harsher punishments, public awareness campaigns, and educational programs—are unlikely to yield significant reductions in drug-related crime rates. As past experience demonstrates, individuals make decisions based on the tangible realities of their lives, not on abstract messages or policy interventions.

Keywords: Drugs, Economic anomie, Unemployment, Inflation, Gini coefficient, Economic participation.

رابطه شاخص‌های کلان اقتصادی و جرائم مخدر: تحلیل ثانویه آمارهای استان‌های ایران در دهه ۱۳۹۰

اسماعیل جهانی دولت‌آباد^۱ طاه‌ا عشایری^۲ حسین حیدری^۳

چکیده

جرائم مواد مخدر به مصرف، توزیع و خرید و فروش داروهای غیرقانونی و غیرمجاز اطلاق می‌شود که از نظر دولت و طبق قوانین رسمی، دارای مجازات است. مطابق داده‌های رسمی کشور، نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در طی دهه اخیر روندی افزایشی داشته و همراه با تغییرات اقتصادی، این پدیده نیز افزایش یافته است. این مسئله در استان‌های کشور، طی بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸، روندی افزایشی را تجربه نموده است. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی (۱۳۹۰-۱۳۹۸) بر افزایش جرائم مرتبط با مواد مخدر است. روش اجرای پژوهش، از نوع اسنادی با تکیه بر تحلیل ثانویه داده‌های مرکز آمار ایران و سازمان ثبت احوال کشور بود. واحد تحلیل، استان‌های کشور و ابزار تحلیل داده، نرم‌افزار SPSS بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۱ استان کشور بود که به صورت تمام‌شماری در بازه زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج مدل رگرسیونی حاکی از آن است که متغیرهای اقتصادی شامل نرخ تورم و نرخ بیکاری، تأثیر مستقیم و همچنین نرخ مشارکت اقتصادی، تأثیر معکوس بر روند نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در استان‌های ایران داشته است. به‌طور کلی، شاخص‌های کلان اقتصادی در بازه زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۸ توانسته‌اند ۴۶٪ از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. متناسب با نتایج تحقیق، با افزایش بی‌سازمانی و بحران اقتصادی و ورود فشارهای روانی-اجتماعی در اثر رکود مالی، کاهش منابع توسعه‌ای-شغلی، از بین رفتن امید و چشم‌اندازهای مثبت تأمین نیازهای اقتصادی (کاهش مشارکت اقتصادی در بازار، حجیم شدن نرخ بیکاری و پایداری آن و شدید شدن نرخ تورم بر اقتصاد خانوار)، جرائم مرتبط با مواد مخدر دچار نوسانات و تغییرات شدیدی شده و افزایش می‌یابد.

کلیدواژگان: مواد مخدر، آنومی اقتصادی، بیکاری، تورم، ضریب جینی، مشارکت اقتصادی.

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول) / sml.jahani@gmail.com

۲. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران / t.ashayeri@gmail.com

۳. استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، جهاد دانشگاهی، تهران، ایران / heidari@acecr.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

اعتیاد^۱ به معنای عادت و خوگرفتن به چیزی است (دهخدا، ۱۳۳۸: ۲۹۴). اعتیاد، مسئله اجتماعی مشترک در تمامی جوامع تلقی می‌گردد (خدایاری و همکاران، ۱۳۹۴). اعتیاد، نابهنجاری روانی-اجتماعی ناشی از وابستگی به الکل، تریاک، حشیش و هروئین (یوسفی افراشته و همکاران، ۱۳۹۴)، یکی از مهم‌ترین رفتارهای پرخطر انسان یعنی سوء مصرف مواد مخدر، سیگار و الکل است. مبادرت به چنین اعمالی در سنین پایین، علاوه بر صدماتی که به سلامتی فرد وارد می‌کند، احتمال تداوم این صدمات را تا پایان عمر افزایش می‌دهد (زاده محمدی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۰۸).

این پدیده، نامطلوب و هراس‌انگیز و تداعی‌کننده قیافه‌های غیرمعمول و پژمرده، قدهای خمیده، سرهای فروافکنده، چشمانی به گودی نشسته و حیثیت‌های به بادرفته و همچنین قاچاقچیان و سوداگرانی بی‌رحم و خطرناک است (ناصری پلنگرد و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۴) که گاهی تحت تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی و چرخه طولانی مدت مسائل اقتصادی قرار می‌گیرد. سوء مصرف مواد مخدر و قاچاق غیرقانونی آن، مسئله بزرگی است که آثار تعیین‌کننده بر اجتماع، اقتصاد، فرهنگ و سلامت عمومی دارد (گودیندهارا و کریم، ۲۰۲۴: ۱۵۷) و در کنار بحران هسته‌ای، بحران جمعیت و بحران محیط زیست، یکی از چهار معضل عمده قرن بیست و یکم شناخته شده است (قربانی، ۱۳۹۴: ۱۰).

گرایش به مواد مخدر، مصرف و اعتیاد به آن از مهم‌ترین و اولویت‌دارترین مسائل و آسیب‌های اجتماعی در جامعه جدید است که از زوایای مختلف مورد بررسی و توجه قرار گرفته است (حسین‌زاده‌فرمی و صادقی‌ده‌چشمه، ۱۳۹۸: ۱۱۱). در این میان، تغییرات اقتصادی جامعه و سطح رفاه اجتماعی بر میزان جرایم مرتبط با مواد مخدر تأثیر گذاشته است؛ به‌طوری‌که عدم قطعیت اقتصادی و افزایش بیکاری و فقر می‌تواند افراد را به سمت تسکین یا تغییرات رفاهی-درآمدی (جایگاه و طبقه اقتصادی) از طریق مصرف مواد مخدر سوق دهد. همچنین، نابرابری‌های اجتماعی و پراکندگی نابرابر منابع می‌تواند به احساس بیهودگی و اضطراب دامن زده و افراد را به سمت سوء مصرف مواد مخدر به‌عنوان یک مکانیسم مقابله و توجیهی سوق دهد (کومار چوبی، ۲۰۲۴). درکل، شرایط نامطلوب اقتصادی، ازجمله افزایش نرخ بیکاری و نابرابر شدن درآمد، نرخ جرایم مواد مخدر را افزایش می‌دهد (موسایی و گرشاسبی فخر، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

1. Addiction

2. Govindhara & Kareem

بحران هزینه‌های زندگی، ناشی از فشارهای مالی و محدود شدن دسترسی به بهداشت، تغذیه و مراقبت‌های بهداشتی که بر سلامتی روانی و جسمی افراد تأثیر می‌گذارد، باعث می‌شود نسل‌های جدید نسبت به نسل‌های پیشین، به لحاظ رفاهی و سلامتی فقیرتر و آسیب‌پذیرتر شوند. این نابرابری بر میزان مصرف و افتادن در دام مواد مخدر مؤثر است (گزارش جهانی مواد مخدر، ۲۰۲۳).

به طور کلی، مطابق با بررسی‌های جهانی، رفتارهای مصرف مواد مخدر با شاخص‌های اقتصادی رابطه قوی دارد. گروه‌هایی که زمینه‌های اجتماعی-اقتصادی محروم‌تر، سطح تحصیلات پایین، درآمد اندک و جایگاه شغلی ناپایدارتری دارند، با احتمال بیشتری چندین ماده مخدر را مصرف می‌کنند و در برابر رفتارهای پرخطر مواد مخدر آسیب‌پذیرتر هستند. این امر، به دلیل فقدان سرمایه اجتماعی قوی، از سوی برخی به عنوان واقعیتی طبیعی پذیرفته می‌شود و هم فشارهای موجود آن را تسریع می‌کند (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰).

باید گفت که هرچه ساختارهای کلان اجتماعی-اقتصادی نابرابرتر باشد، انحراف بیشتر در آن نفوذ می‌کند. ساختار اجتماعی نابرابر، فرصت‌ها و منابع را به طور انحصاری در اختیار اقلیتی قرار می‌دهد (کمالی و همکاران، ۱۴۰۱) و از طریق شکاف اقتصادی، محرومیت نسبی و حاشیه‌ای شدن فقرا و ناتوانان جامعه، بستر رفتارهای انحرافی از جمله خرید و فروش و مصرف مواد مخدر را فراهم می‌سازد. در این حالت، کیفیت زندگی در هر جامعه‌ای متأثر از میزان جرم در آن بوده و بسیاری از ابعاد جرم و پیامدهای آن با نابرابری اقتصادی ارتباطی عمیق دارد (هرست، ۱۳۹۹: ۴۰۹).

به این ترتیب، اعضای فقیرتر جامعه نسبت به وابستگی به مواد مخدر آسیب‌پذیری بیشتری دارند و این گروه، به دلیل نابرابری اجتماعی-اقتصادی، بیکاری و فشارهای اقتصادی، با سطوح بالایی از مصرف مواد مخدر مواجه هستند. در سطح جهانی، در میان طبقات مرفه، بالا و لایه‌های ثروتمند جامعه، آزمایش و تجربه مواد با هدف تفنن و در طبقات پایین جامعه، فقیر و محرومان اقتصادی، وابستگی شدید به مواد مخدر مشاهده شده است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰). بر این اساس، مصرف مواد اعتیادآور غیرمجاز، یک مسئله بهداشت عمومی در سراسر جهان است و سالانه، روش‌ها و اصول پیشگیری از آن نسبت به دهه‌های قبل، روندی افزایشی داشته است (همیلتون، ۲۰۲۲).

1. UNODC

2. Hamilton

مصرف مواد مخدر در سرتاسر جهان در حال افزایش است و در سال ۲۰۱۸، حدود ۲۶۹ میلیون نفر در سراسر جهان از مواد مخدر استفاده نموده و ۴/۵ درصد از جمعیت جهان بین سنین ۱۵ تا ۶۴ سال، حداقل یک بار این مواد را تجربه کرده‌اند. همچنین، در طی سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸، نرخ رشد داروهای مواد مخدر به ۲۸ درصد رسیده است که نشانگر فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با این مسئله است (چیانگ و دیگران، ۲۰۲۲: ۲).

مطالعات پیشینه و آمارهای رسمی مرکز آمار ایران، طی فاصله زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸، نشان می‌دهد که نرخ جرائم مواد مخدر، اعم از مصرف و قاچاق مواد، روندی افزایشی داشته و متوسط سالانه افراد دستگیرشده مرتبط با این مسئله برابر با ۳۵۰۳۵۷ مورد بوده است. نکته قابل تأمل در این زمینه، هم‌زمانی افزایش نرخ جرائم مواد مخدر با تغییر و تحولات شاخص‌های اقتصادی است. تغییرات اقتصادی در مؤلفه‌هایی همچون بیکاری، تورم، ضریب جینی، فقر، فضای کسب و کار نامساعد و حاشیه‌نشینی فزاینده، با افزایش میزان و نرخ جرائم مواد مخدر در استان‌های ایران همراه بوده است.

ادله اصلی مقاله حاضر این است که تغییرات ناگهانی در ساختار اقتصادی (شاخص کلان)، بستر افزایش نرخ جرائم مواد مخدر (رفتار انحرافی) را با شدتی بیشتر فراهم کرده است. بر این اساس، مقاله حاضر با تکیه بر چرخه دورانی بحران اقتصادی (الگوی نظری)، پیوستگی شاخص‌های کلان اقتصادی (متغیر مستقل) با نرخ جرائم مواد مخدر را در بین ۳۱ استان کشور تحلیل کرده و درنهایت، مهم‌ترین هدف پژوهش، بررسی وضعیت نرخ جرائم مواد مخدر در استان‌های کشور و ارزیابی تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی بر نرخ جرائم مواد مخدر در بازه زمانی ۱۳۹۸-۱۳۹۰ است.

۲. مبانی و رویکردهای نظری

نگاهی به مبانی نظری موضوع نشان می‌دهد که برای تبیین جرایمی مانند سوء مصرف و قاچاق مواد مخدر، رویکردهای نظری مختلفی مطرح شده است که اغلب این نظریه‌ها به تبیین کلی این جرایم پرداخته‌اند؛ اما از آنجا که در مقاله حاضر، بررسی ارتباط میان متغیرهای اقتصادی و جرایم مواد مخدر مدنظر است، از نظریه‌هایی استفاده شده که تبیین اقتصادی از مقوله جرم به طور کلی و جرایم مرتبط با مواد مخدر به طور خاص ارائه می‌دهند.

بر همین اساس، در این مطالعه از دو نظریه رفتار عقلانی جرم و نظریه فشار اجتماعی بهره گرفته شده است:

• **نظریه رفتار عقلانی جرم:** نظریه اقتصادی جرم، بر اساس الگوی گری بکر^۱ جرم را به عنوان نوعی فعالیت، مانند هر فعالیتی که زمان می‌برد و منافع اقتصادی به همراه دارد، مورد بررسی قرار می‌دهد (موسایی و گرشاسبی فخر، ۱۳۸۹: ۱۴۸). ادبیات مربوط به اقتصاد جرم، توسط محققانی مانند بکر (۱۹۶۸) و ارلیش^۲ (۱۹۷۳) مطرح شده و فعالیت مجرمانه از طریق چهارچوب رفتار منطقی و عقلانی تحلیل شده است. این نظریه تأکید می‌کند که افراد، منافع مورد انتظار را با هزینه‌های مورد انتظار خود مقایسه کرده و سپس درگیر یک فعالیت مجرمانه می‌شوند.

رویکرد اقتصادی به جرم تأیید می‌کند که وخامت شرایط اقتصادی، بر انگیزه مجرمان بالقوه برای ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم اثر می‌گذارد (تورس-تیلز و مونترو سولر^۳، ۲۰۲۴: ۲۲۵). رکود و بحران‌های اقتصادی بر کمیت و کیفیت فرصت‌های قانونی و غیرقانونی بازار کار تأثیر دارند. در شرایط بحران اقتصادی، عوامل اجتماعی-اقتصادی مانند نابرابری دستمزد، درآمد، بیکاری و عوامل جمعیت‌شناختی مانند تراکم جمعیت، شهرنشینی و مهاجرت، در فعالیت‌های غیرقانونی نقش دارند. محور این رویکرد بر این فرض است که افراد به طور منطقی به فرصت‌های جدید جرم پاسخ داده و بحران‌های اقتصادی، چنین فرصت‌هایی را ایجاد می‌کنند که ممکن است باعث افزایش در برخی رفتارهای مجرمانه شود (کرکوپولو و دیگران^۴، ۲۰۲۴: ۵۱۵). در شرایط رکود اقتصادی، گروه‌های جوان و آسیب‌پذیر بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته و مصرف مواد در میان نوجوانان و جوانان افزایش می‌یابد (کزال و دیگران^۵، ۲۰۲۳).

به طور کلی، رابطه بین شرایط اقتصادی و جرم را می‌توان از دو مسیر توضیح داد: اثرات انگیزشی و فرصت.

• **رویکرد انگیزشی:** ارتباط نزدیکی با تحلیل اقتصادی مرسوم جرم دارد؛ زیرا فرض می‌کند که افراد، گزینه‌های قانونی و غیرقانونی خود را بررسی کرده و ترکیبی را انتخاب می‌کنند که درآمد مورد انتظارشان را به حداکثر برساند. این رویکرد نشان می‌دهد که وضعیت اقتصاد جامعه، درآمد مورد انتظار از فعالیت‌های غیرقانونی را تعیین می‌کند.

1. Becker

2. Ehrlich

3. Torres & Tellez & Montero Soler

4. Kyrkopoulou

5. Casal

• رویکرد فرصت بر این تأکید دارد که فشارهای مالی، انگیزه‌ای برای اقدام غیرقانونی ایجاد می‌کند. بدتر شدن شرایط یافتن شغل قانونی با درآمد کافی، فرد را بیشتر به سمت مسیر مجرمانه سوق می‌دهد. این رویکرد بر منافع فعالیت غیرقانونی، به جای درآمد حاصل از فعالیت‌های قانونی تمرکز دارد (ها^۱ و دیگران، ۲۰۲۰).

نظریه فشار اجتماعی: دورکیم^۲ (۱۹۸۳) و مرتون^۳ (۱۹۶۸) فشار انتظارات اجتماعی و ناتوانی فرد در رسیدن به هدف‌های مرسوم فرهنگی را یکی از مهم‌ترین دلایل کج‌روی و جرم می‌دانند. موانع، ناکامی و شکست فرد به دلیل ساختارهای اجتماعی، انحراف را تشدید می‌کند. ارزش‌ها و هنجارهای مرسوم و مورد قبول در ساختار اجتماعی، افراد را به رویاپردازی و دنبال کردن انتظارات اجتماعی ترغیب می‌کند، در حالی که جامعه، دسترسی و شیوه‌های تأمین آن اهداف را فراهم نمی‌کند.

در چهارچوب اقتصاد سرمایه‌داری، مصرف‌گرایی، اهمیت اهداف پولی و مالی و رقابت در کسب جایگاه اقتصادی بیش‌ازپیش تشویق می‌شود. این انگیزه‌های اقتصادی، می‌توانند رفتارهای مجرمانه را تحریک کنند (پاساس، ۱۹۹۹؛ ۳۴۰). سرخوردگی در تعقیب اهداف، مسیرهای غیرقانونی از جمله خرید و فروش مواد مخدر را برای کسب ثروت و رفاه پیش روی افراد قرار می‌دهد. فقدان فرصت‌های مشروع اقتصادی نیز به شکل‌گیری سازوکارهای نامشروع در حوزه کسب‌وکار منجر می‌شود (پاساس، ۱۹۹۷).

داستان‌های ترویج‌شده در مدارس و نظام آموزشی، با عنوان چگونگی تبدیل شدن از فرد فقیر به انسانی ثروتمند و محترم، به درونی شدن «انسان اقتصادی» به جای «انسان فرهنگی» می‌انجامد. این روند، همان رقابت و مصرف‌گرایی نهادینه‌شده در ساختار جامعه است. تلاش افراد برای برابری اقتصادی، هنگامی که با شکست ناشی از ناتوانی‌ها روبه‌رو می‌شود، به محرومیت، ناامیدی و حتی روان‌پریشی منجر می‌شود. در این میان، انحراف و جرایم مواد مخدر یکی از مسیرهایی است که فرد برای مواجهه با این مشکلات ساختاری انتخاب می‌کند (سایکس و ماتزا، ۱۹۴۷). بر این اساس، شکاف میان اهداف و وسایل مشروع برای رسیدن به آن‌ها، باعث فروپاشی ارزش‌ها در سطح فردی و اجتماعی می‌شود.

1. Ha
2. Durkheim
3. Merton
4. Passas
5. Sykes & Matza

در چنین شرایطی، فرد برای جبران هدف ناکام‌مانده، ممکن است به مکانیسم‌های انتقام‌جویانه و تلافی‌گرایانه متوسل شود. یکی از عوامل افزایش توزیع و مصرف مواد مخدر، فشارهای اجتماعی و بحران‌های اقتصادی است که افراد را به سمت شبکه‌های مواد مخدر برای تأمین نیازهای مادی روزمره سوق می‌دهد (عشایی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۴۸).

۳. پیشینه تجربی

نتر^۱ (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای با عنوان «سایه بحران مالی: توسعه سیاست‌های اجتماعی-اقتصادی و رفاهی و ترس از جنایت در اروپا در فاصله زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۸» به این نتیجه رسید که هم‌زمان با کاهش سیاست‌های رفاهی در اثر بروز بحران‌های مالی، نرخ جرایم مرتبط با مواد مخدر افزایش یافته و جوامع اروپایی در این بازه زمانی وارد دوره‌ای از ناامنی شدید اجتماعی-اقتصادی شده‌اند.

کزال^۲ و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «رکود اقتصادی، مصرف مواد مخدر غیرقانونی و جمعیت جوان: مروری بر ادبیات سیستماتیک» نشان دادند که رکود اقتصادی از طریق کانال‌های مختلف و با پیامدهای متناقض بر مصرف مواد مخدر تأثیر می‌گذارد. بر اساس یافته‌های این مطالعه، در میان متغیرهای کلان اقتصادی، نرخ بیکاری، تورم و بحران‌های مالی بیشترین تأثیر را بر افزایش مصرف مواد مخدر غیرقانونی دارند؛ به‌طور متوسط، هم‌زمان با آغاز رکود، گرایش به مصرف مواد مخدر نیز افزایش می‌یابد.

ناگلهوت^۳ و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «چگونه رکود اقتصادی و بیکاری بر مصرف غیرقانونی مواد مخدر تأثیر می‌گذارد: مروری بر ادبیات واقع‌گرایانه نظام‌مند» دریافتند که رکود اقتصادی از طریق مکانیسم‌های گوناگون، مصرف غیرقانونی مواد مخدر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از این مکانیسم‌ها افزایش ناراحتی روانی ناشی از کاهش منابع درآمدی و افت قدرت خرید است که به افزایش مصرف و قاچاق مواد می‌انجامد. این پژوهش با بررسی داده‌های سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵ تأکید می‌کند که رکود و بیکاری، سطح پریشانی روانی را در جامعه بالا برده و در نتیجه، مصرف مواد نیز افزایش می‌یابد. در این شرایط، حمایت روانی از افرادی که شغل خود را از دست داده و در معرض مصرف یا عود هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ کاهش این پشتیبانی، تمایل به مصرف مواد را تشدید می‌کند.

1. Natter

2. Casal

3. Nagelhout

کارپنتر^۱ و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان «شرایط اقتصادی، مصرف مواد مخدر غیرقانونی و اختلالات مصرف مواد در ایالات متحده»، رابطه میان شرایط اقتصادی و استفاده از مواد غیرقانونی نظیر داروهای مسکن تجویزی، کوکائین و هروئین را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که نرخ بیکاری ایالتی با استفاده از این مواد رابطه معناداری دارد و رکود اقتصادی با افزایش قابل توجه مصرف موادی چون اکستازی، هروئین، ال‌اس‌دی، کراک و کوکائین همراه است.

کوستاستورتی^۲ و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «رکود اقتصادی، مصرف مواد مخدر و سلامت عمومی» نشان می‌دهند که رکود اقتصادی که در پایان سال ۲۰۰۷ آغاز شد، اقتصاد جهان را به شدت تحت تأثیر قرار داد. این بحران، بر کیفیت زندگی و سلامت اجتماعی مردم اثرگذار بوده و آسیب‌ها و مسائل اجتماعی ناشی از مصرف مواد مخدر را در جوامع تشدید کرده است. در این دوران، تحت تأثیر چرخه‌های تجاری، تعداد مصرف‌کنندگان حشیش و دیگر مواد مخدر و افیونی افزایش یافته است. کُندی رشد و توسعه اقتصادی، اثر بسیار شدیدی بر خانواده‌های فقیر، گروه‌های حاشیه‌نشین، بیکاران و اقشار کم‌درآمد برجای گذاشته است.

در میان مطالعات داخلی، عشایری و جهانی دولت‌آباد (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «مطالعه تأثیر عوامل جامعه‌شناختی بر گرایش به قاچاق مواد مخدر در استان مرزی اردبیل» نشان دادند که قاچاق مواد مخدر به دلیل سودآوری اقتصادی-اجتماعی، به یکی از معضلات انتظامی و مسائل اجتماعی روز جامعه تبدیل شده است. آمارها بیانگر روند افزایشی قاچاق مواد مخدر در این استان هستند. بر اساس نتایج این پژوهش، میان کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی، هم‌نشینی افتراقی، بی‌سازمانی خانوادگی، آنومی اجتماعی، محرومیت نسبی و کسب منزلت اجتماعی در اثر فشارهای اقتصادی، با گرایش به قاچاق مواد مخدر رابطه معناداری وجود دارد.

گل‌خندان (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی نقش زیست‌بوم در ارتکاب جرائم مواد مخدر شهرستان اراک» نشان می‌دهد که میان ویژگی‌های زیست‌بوم و ارتکاب جرم، رابطه معناداری برقرار است. ویژگی‌های اقتصادی، به‌ویژه فقر و موقعیت اقتصادی پایین و بیکاری، با گرایش به جرائم مواد مخدر همبستگی دارند.

1. Carpenter

2. Costa Storti

جوکارزاده (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر عامل اقتصادی بر گرایش به مصرف مواد مخدر (مطالعه موردی: معتادان در حال بهبودی در مراکز درمانی شهر کرمان)» و با تکیه بر نظریه‌ای بومی-اقتصادی موسوم به «رویکرد اقتصادی» نشان می‌دهد که وضعیت اقتصادی فرد، جامعه و خانواده به عنوان سه مقوله اصلی، بر گرایش به مصرف مواد مخدر اثرگذارند. عواملی چون درآمد پایین، بیکاری، از دست دادن شغل، شرایط نامناسب محیط زندگی، فقر خانوادگی، ناتوانی اقتصادی برای ازدواج، تمکن مالی ضعیف، ورشکستگی در کسب و کار، مهاجرت برای یافتن شغل، تورم و گرانی، از عوامل اصلی گرایش به مصرف مواد هستند.

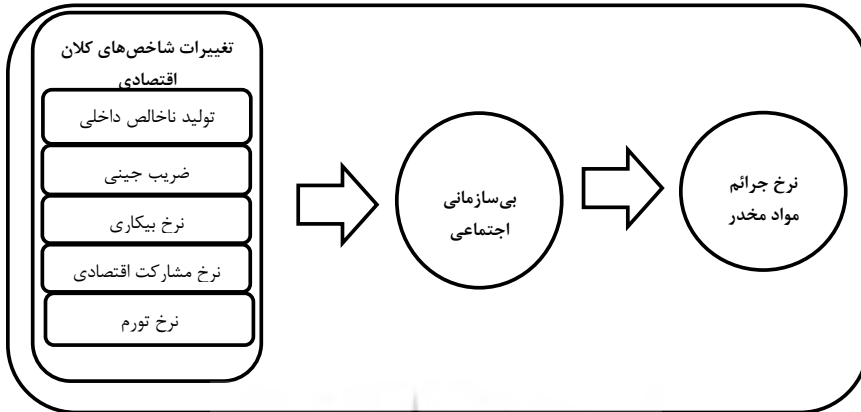
لشگری و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی بر تکرار جرائم مواد مخدر طی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۵» نشان دادند که میان نرخ بیکاری و تورم با تکرار جرائم مواد مخدر، رابطه‌ای مثبت وجود دارد. این دو شاخص توانسته‌اند ۸۵ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند.

مداح و خیرخواهان (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در بین مجرمان سرقت و مواد مخدر» و با تکیه بر نظریه جرم عقلانی نشان دادند که بیکاری، فقدان شغل و کمبودهای اقتصادی، بر نرخ مصرف و خرده‌فروشی مواد مخدر تأثیر چشمگیری داشته است.

عزیزی (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای با عنوان «فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین ۴۰۰ نفر از جوانان عادی ۱۸ تا ۲۵ ساله شهر تهران و شمیرانات» نشان داد که فقر اقتصادی، تأثیری معنادار و مهم بر گرایش به مصرف مواد و مشروبات داشته است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، مسئله جرائم مواد مخدر و تأثیر عوامل اقتصادی بر آن، در بخشی از مطالعات پیشین نیز مورد توجه بوده است. نتایج این تحقیقات نشان می‌دهد که شاخص‌های اقتصادی می‌توانند بر نرخ جرائم مواد مخدر اثرگذار باشند. با این حال، وجه تمایز مطالعه حاضر، تمرکز بر ترکیبی از شاخص‌های کلان اقتصادی و تغییرات آن‌ها در طول یک دوره زمانی و شناسایی همبستگی‌های میان این شاخص‌ها و نرخ جرائم بر اساس داده‌های کلان در سطح استان‌های کشور است؛ در حالی که اغلب مطالعات پیشین یا به شاخص‌های کلان توجه نکرده و تنها بر متغیرهای اقتصادی خرد و خوداظهاری پاسخگویان تمرکز داشته‌اند، یا صرفاً برخی شاخص‌ها مانند تورم و بیکاری را به صورت جداگانه بررسی کرده‌اند، نه در قالب ترکیبی و جامع.

الگوی نظری تحقیق

شکل شماره ۱: الگوی نظری پژوهش

۴. فرضیه‌ها

الف) فرضیه اصلی

به نظر می‌رسد بین متغیرهای کلان اقتصادی و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.

ب) فرضیه‌های فرعی

- بین تولید ناخالص داخلی و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.
- بین ضریب جینی و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.
- بین نرخ بیکاری و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.
- بین نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.
- بین نرخ تورم و نرخ جرائم مواد مخدر رابطه آماری معنی‌دار وجود دارد.

۵. روش‌شناسی

روش این پژوهش، اسنادی و مبتنی بر تحلیل ثانویه است. در این مطالعه از دو دسته داده استفاده شده است:

- داده‌های مربوط به جرائم مواد مخدر شامل آمارهای دستگیرشدگان در زمینه اعتیاد و خرید و فروش (قاچاق) مواد مخدر^۱.
 - داده‌های مربوط به شاخص‌های اقتصادی شامل تولید ناخالص داخلی، ضریب جینی، نرخ بیکاری، نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ تورم که همگی از آمارهای منتشرشده توسط مرکز آمار ایران استخراج شده‌اند.
- دوره زمانی مورد بررسی، ۱۰ ساله و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ است.^۲ با استفاده از این داده‌ها، تلاش شده است به پرسش‌های اساسی پژوهش پاسخ داده شود. واحد تحلیل در این مطالعه «استان» و جامعه آماری شامل تمام ۳۱ استان کشور است. در تحلیل، نمره هر استان در شاخص‌های مورد بررسی، طی دوره زمانی یادشده، گردآوری و سپس مقایسه آماری میان استان‌ها انجام شده است.
- برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. در این پژوهش، هم میانگین شاخص‌ها در طول سال‌های مورد بررسی و هم تغییرات آن‌ها در این بازه زمانی مد نظر قرار گرفته است. یکی از محدودیت‌های این پژوهش به داده‌ها و آمارهای مورد استفاده مربوط می‌شود. همان‌طور که اشاره شد، در این مطالعه از آمارهای رسمی مرتبط با جرائم مواد مخدر و متغیرهای اقتصادی بهره گرفته شده است. این آمارها گاه به دلایل مختلف، از جمله محرمانه یا امنیتی بودن، ممکن است از قابلیت اطمینان کامل برخوردار نباشند. با این حال، با توجه به محدودیت‌های آماری و نبود اطلاعات جایگزین قابل اتکا، فرض بر واقعی بودن آمارهای مورد نظر گذاشته شده و اعتبار این داده‌ها بر اساس اعتبار سازمان‌های منتشرکننده آن‌ها مفروض دانسته شده است.

۱. آمار جرائم مرتبط با حوزه مواد مخدر بر اساس تعداد دستگیرشدگان در سه بخش ارائه می‌شود:

- تعداد دستگیرشدگان معتاد و مصرف‌کننده مواد،
- تعداد دستگیرشدگان قاچاقچی مواد،
- تعداد کل دستگیرشدگان.

در مطالعه حاضر، به دو دلیل از آمار کل دستگیرشدگان برای محاسبه «نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر» استفاده شده است: نخست، ماهیت کلی موضوع مقاله که جرائم مرتبط با مواد مخدر را به صورت جامع مد نظر قرار می‌دهد؛ دوم، ماهیت مطالعه حاضر که در پی تبیین فردی اعتیاد یا قاچاق مواد نیست، بلکه هدف اصلی آن شناسایی همبستگی میان تغییرات ساختار کلان اقتصادی و تغییرات نرخ کلی جرائم مواد مخدر است. بر این اساس، نرخ جرائم مواد مخدر در هر سال از نسبت تعداد کل دستگیرشدگان به جمعیت پایه همان سال به دست آمده است.

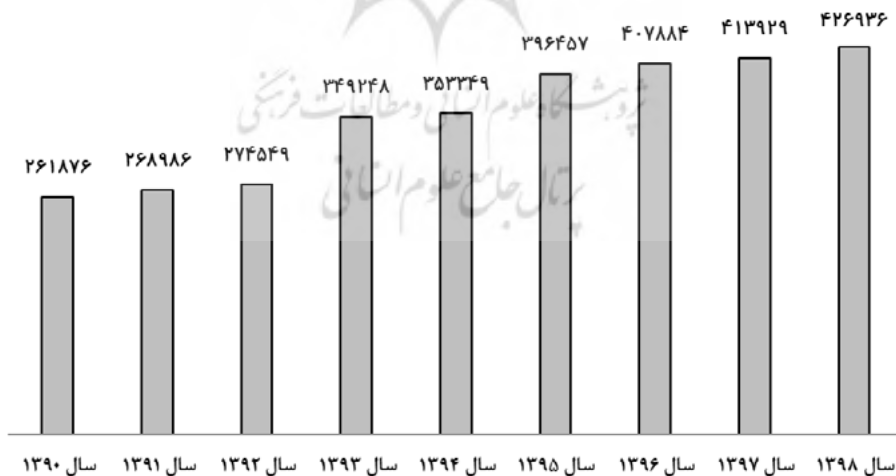
۲. آمارهای مربوط به شاخص‌های اقتصادی در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ گردآوری شده‌اند؛ اما داده‌های مربوط به دستگیرشدگان جرائم مواد مخدر فقط تا سال ۱۳۹۸ در دسترس بوده است. آمارهای سال‌های پس از آن به دلایل امنیتی از سوی مرکز آمار ایران منتشر نشده است؛ بنابراین، برای هم‌زمان‌سازی داده‌ها در بررسی روابط میان متغیرها، بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ مبنای تحلیل قرار گرفته است.

همچنین، تمام شاخص‌های استفاده‌شده در این مطالعه - اعم از شاخص‌های اقتصادی و جرائم مواد مخدر - به صورت سالانه و در دو سطح ملی و استانی توسط مرکز آمار ایران ارائه شده و در آرشیو آن سازمان در دسترس است. در این پژوهش، آمارهای استانی در یک دوره ۹ ساله (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸) بررسی شده است؛ به این ترتیب، برای هر شاخص و هر استان، ۹ نرخ سالانه محاسبه گردیده و از میانگین این ۹ عدد به عنوان «میانگین نرخ شاخص» و از میانگین تغییرات سال به سال آن‌ها به عنوان «میانگین تغییرات نرخ شاخص» استفاده شده است.

۶. یافته‌ها

در این قسمت سعی شده است یافته‌های پژوهش حاضر به طور خلاصه در دو بخش ارائه شود. در بخش نخست، به توصیف وضعیت متغیرهای مورد بررسی پرداخته شده است. در این بخش نرخ متوسط شاخص‌ها در کل کشور و به تفکیک استان‌ها و همچنین تغییرات شاخص‌ها در طول دوره مورد بررسی مدنظر قرار گرفته است. در بخش دوم نیز، به تبیین نرخ‌های جرائم مرتبط با مواد مخدر در استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های اقتصادی پرداخته شده است.

الف. یافته‌های توصیفی

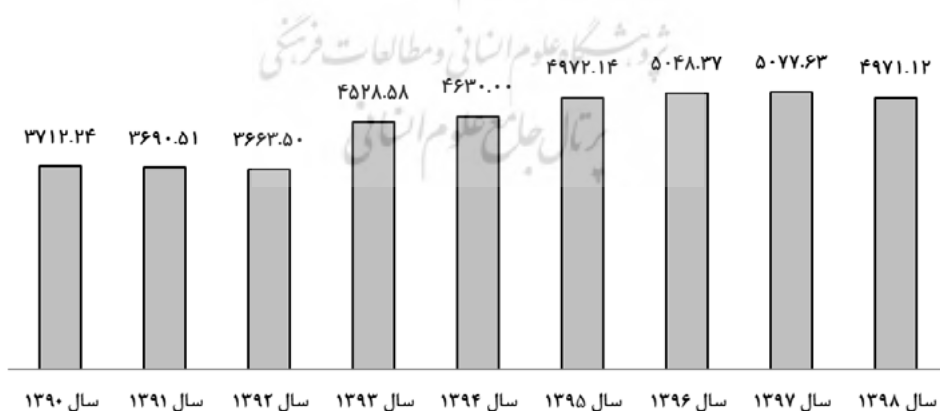

نمودار شماره ۱: تعداد دستگیرشدگان مرتبط با مواد مخدر در کشور در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

اطلاعات نمودار شماره ۱ حاکی از آن است که در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به طور متوسط سالانه ۳۵۰۳۵۷ مورد دستگیری خصوص جرائم مرتبط با مواد مخدر در کشور به ثبت رسیده است؛ اما با این حال، آمارهای کلی این موضوع در دوره زمانی یادشده با نوساناتی همراه بوده است. تعداد دستگیری‌های ثبت شده در سال ۱۳۹۰ عدد ۲۶۱۸۷۶ را نشان می‌دهد که پایین‌ترین میزان در بین سال‌های مورد بررسی محسوب می‌شود؛ اما این عدد تا سال ۱۳۹۸ روندی صعودی در پیش گرفته و در این سال به ۴۲۶۹۳۶ مورد افزایش یافته است که بالاترین میزان ثبت شده در دوره یادشده قلمداد می‌شود. این آمارها به وضوح نشان‌دهنده افزایش تدریجی تعداد دستگیرشدگان در طول دهه ۱۳۹۰ هست؛ به طوری که می‌توان اذعان نمود تعداد دستگیرشدگان در طول این نه سال افزایش ۶۳ درصدی را نشان می‌دهد.

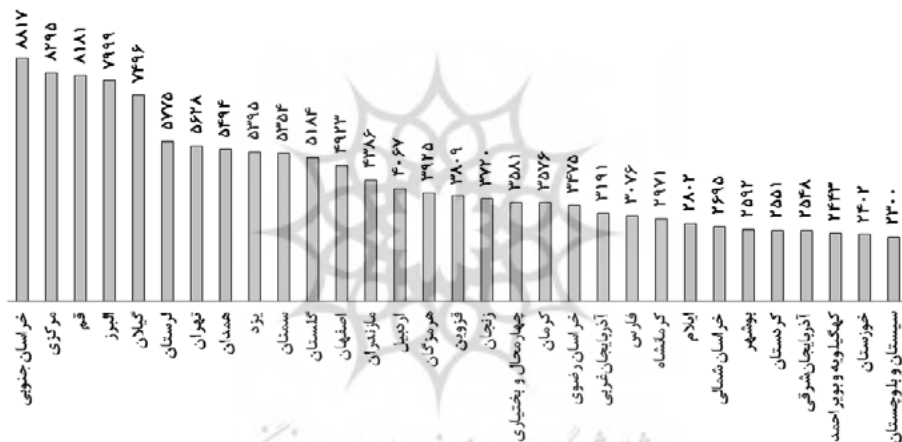
در نمودار شماره ۲ تعداد دستگیرشدگان هرسال در ارتباط با جمعیت آن سال مدنظر قرار گرفته و سعی شده است روندهای موجود در قالب نرخ جرائم مورد بررسی قرار گیرد. طبق اطلاعات این نمودار، در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ روند حرکتی نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در کشور کاملاً با روند مشاهده شده در نمودار قبلی مشابه است و بنابراین می‌توان آن را شاخص مناسبی برای بررسی وضعیت در دوره زمانی یادشده تلقی نمود. در اینجا نیز مشاهده می‌شود که پایین‌ترین نرخ ثبت شده در دوره مورد مطالعه مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ است که این نرخ در طول ۵ سال بعدی روند صعودی را تجربه کرده و در سال ۱۳۹۷ به بالاترین سطح (۵۰۷۷ مورد در هر میلیون نفر) رسیده است.

نمودار شماره ۲: نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در کشور در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

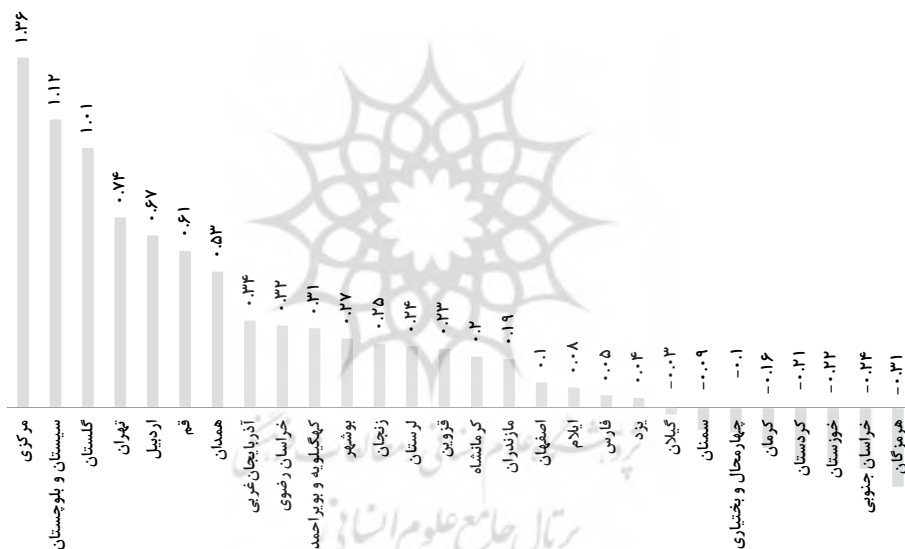
آمارها به تفکیک استان‌ها حاکی از آن است که استان تهران با ثبت میانگین ۶۹۱۳۸ مورد دستگیری در سال، با اختلاف زیاد از سایر استان‌ها رتبه نخست را در این حوزه به خود اختصاص داده است و استان اصفهان با میانگین سالیانه ۲۳۳۰۲ مورد دستگیری در رتبه دوم جای گرفته است. اما، در بررسی حاضر سعی شده است آمار دستگیرشدگان استان‌ها در ارتباط با آمارهای جمعیتی آن‌ها مدنظر قرار گرفته و میانگین نرخ دستگیری برای هر استان محاسبه شود. این عدد درواقع نشان‌دهنده این است که در سال‌های موردبررسی در هر استان به طور متوسط به ازای هر یک میلیون نفر چند مورد دستگیری در ارتباط با مواد مخدر به ثبت رسیده است.

نمودار شماره ۳: میانگین نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به تفکیک استان‌های کشور
منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

نمودار شماره ۳ نشان می‌دهد که استان خراسان جنوبی با ثبت میانگین نرخ ۸۸۱۷ رتبه نخست را در این حوزه به خود اختصاص داده است و استان مرکزی با میانگین سالیانه ۸۲۹۵ در رتبه دوم جای گرفته است. سه استان دیگر، شامل قم، البرز و گیلان نیز از جمله استان‌هایی هستند که میانگین نرخ جرائم مواد مخدر در آن‌ها بالاتر از سایر استان‌ها است؛ در انتهای نمودار، استان‌های سیستان و بلوچستان، خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد و آذربایجان شرقی به ترتیب با میانگین نرخ‌های ۲۲۹۹، ۲۴۰۱، ۲۴۴۳ و ۲۵۴۷ پایین‌ترین نرخ جرائم مواد مخدر را در طول دوره موردبررسی به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار شماره ۴ تغییرات نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ را به تفکیک استان‌های کشور نمایش می‌دهد. طبق اطلاعات این نمودار، این نرخ در ۲۳ استان کشور در طول دوره مورد بررسی افزایش داشته است که از این میان، استان مرکزی با افزایش بیش از ۱٫۳ برابری در طول ۹ سال، بیشترین میزان افزایش در نرخ جرائم مواد مخدر را تجربه کرده است. این نرخ در دو استان سیستان و بلوچستان و گلستان نیز در طول دهه نود به بیش از دو برابر افزایش یافته است. از سوی دیگر، در طول دهه ۹۰ نرخ جرائم مواد مخدر در ۸ استان روند کاهشی داشته که بیشترین میزان این کاهش ۳۱٪ است که مربوط به استان هرمزگان هست.

نمودار شماره ۴: تغییرات نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به تفکیک استان‌های کشور
منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

بخش دیگر این مطالعه به شاخص‌های اقتصادی استان‌ها طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۸ مربوط است. این شاخص‌ها عبارت‌اند از سرانه تولید ناخالص داخلی، ضریب جینی، نرخ بیکاری، نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ تورم. اطلاعات مربوط به میانگین این شاخص‌ها در دوره یادشده و همچنین، میزان تغییرات آن‌ها در طول این دوره در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱۰: وضعیت شاخص های اقتصادی مورد بررسی در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به تفکیک استان های کشور

استان ها	مشارکت اقتصادی		نرخ تورم		نرخ بیکاری		ضریب جینی		تولید ناخالص داخلی	
	میلگین	تغییرات	میلگین	تغییرات	میلگین	تغییرات	میلگین	تغییرات	میلگین	تغییرات (درصد)
آذربایجان شرقی	۴۰/۹۳	۱/۸	۲۶/۲۹	۹/۳	۹/۴۵	-۱/۲	۰/۳۴۳۸	۰/۰۲۲۸	۲۲۷/۶	۰/۳۲
آذربایجان غربی	۴۱/۷۵	۱/۹	۲۵/۱۱	۱۲/۵	۱۱/۸۹	-۰/۶	۰/۳۱۹۸	۰/۰۷۸۸	۱۳۳/۸	۰/۲۳
اردبیل	۴۳/۸۶	۳/۷	۲۴/۲۹	۹/۳	۱۱/۳۷	-۲/۴	۰/۳۰۲۶	۰/۰۱۶۳	۶۳/۹	۰/۳۵
اصفهان	۴۰/۷	۱/۴	۲۴/۰۵	۹/۴	۱۲/۶۲	-۲/۶	۰/۳۳۱	-۰/۱۱۳۲	۳۸۹/۴	۰/۳
البرز	۳۸/۲۵	۱/۶	۲۳/۸۶	۱۱/۶	۱۳/۲۷	-۹/۶	۰/۲۹۵۷	۰/۱۱۴۳	۱۷۵/۷	۰/۲۴
ایلام	۳۵/۵	-۲/۸	۲۵/۲۸	۱۹	۱۱/۴۷	-۸/۲	۰/۳۱۳۲	-۰/۱۲۱۴	۸۷/۲	۰/۰۳
بوشهر	۳۶/۸۵	۴/۳	۲۴/۳۷	۱۶/۹	۱۰/۱۵	-۲	۰/۳۰۸۸	-۰/۰۸۲	۳۸۹/۸	۰/۳۹
تهران	۳۸/۵۵	۵/۱	۲۳/۴۹	۱۱/۶	۹/۸۵	-۴	۰/۳۷۴۸	۰/۰۲۹۲	۱۶۲۲/۵	۰/۴
چهارمحال و بختیاری	۳۸/۸۷	۴/۹	۲۷/۱۳	۸/۵	۱۴/۰۴	-۱	۰/۳۱۲۸	-۰/۰۴۵۸	۴۱/۵	۰/۱۷
خراسان جنوبی	۳۹/۰۴	۳/۹	۲۴/۹۹	۱۶/۴	۷/۷۶	-۱/۱	۰/۳۰۳۸	۰/۰۸۵۵	۳۷/۲	۰/۴
خراسان رضوی	۴۰/۹۵	۴/۴	۲۳/۳۳	۸/۴	۹/۶۵	-۲/۵	۰/۳۴۰۸	۰/۰۵۵۱	۳۳۸/۶	۰/۲۳
خراسان شمالی	۴۲/۱۳	۶/۹	۲۶/۲۳	۸/۳	۱۰/۱۸	-۲/۴	۰/۳۳۹۵	۰/۰۲۹۸	۳۵/۱	۰/۵۴
خوزستان	۳۷/۵۹	۶/۲	۲۳/۳۴	۸/۷	۱۲/۸۴	۲/۱	۰/۳۴۴۴	۰/۰۵۱۲	۱۱۵۶/۹	-۰/۲۴
زنجان	۴۱/۹۶	۳/۹	۲۳/۹۳	۱۵/۶	۹/۰۵	-۱/۹	۰/۲۹۹۶	۰/۰۲۲۰۱	۶۶/۱	۰/۴۸
سمنان	۳۷/۱۷	۳/۲	۲۲/۸	۱۲/۸	۸/۵	-۳/۲	۰/۳۰۷۱	-۰/۰۷۶۴	۵۹/۶	۰/۳۳
سیستان و بلوچستان	۳۰/۵۵	۸/۴	۲۵/۹۸	-۰/۴	۱۱/۷۴	-۰/۵	۰/۴۰۶۹	۰/۲۳۰۳	۸۷/۵	۰/۳۸
فارس	۳۸/۱۱	۰	۲۳/۸۲	۱۱/۱	۱۱/۵۸	-۱۰/۹	۰/۳۳۶۷	-۰/۰۵۲۲	۳۲۲/۳	۰/۱۲
قزوین	۴۰/۸۶	۴/۶	۲۳/۲۸	۱۶/۳	۱۰/۷۶	-۵/۲	۰/۲۸۱۶	۰/۰۳۲۹	۹۳/۹	۰/۱۹
قم	۳۵/۴۸	۲/۵	۲۲/۹۴	۹/۳	۱۰/۱۵	-۰/۵	۰/۳۲۶۴	-۰/۰۹۴۵	۶۲/۲	۰/۳
کردستان	۴۱/۲۸	۲/۳	۲۴/۷۴	۹/۲	۱۳/۶۴	-۲/۳	۰/۳۰۰۴	۰/۰۷۵۸	۶۴/۲	۰/۳۲
کرمان	۳۶/۸۹	۶	۲۳/۰۸	۱۲/۲	۹/۲۹	-۰/۹	۰/۳۱۷۴	-۰/۱۸۰۱	۲۰۴/۲	۰/۴۲
کرمانشاه	۳۹/۰۸	۹/۸	۲۴/۳۳	۱۱/۵	۱۵/۷۱	-۰/۸	۰/۳۰۹	-۰/۱۲۰۴	۱۰۸/۲	۰/۲۳
کهگیلویه و بویراحمد	۳۳/۸۱	۴/۳	۲۵/۷۴	۱۹/۱	۱۲/۲۵	-۵	۰/۲۸۲۵	۰/۰۲۵۸	۱۵۷/۷	-۰/۳۳
گلستان	۳۷/۸۴	-۰/۶	۲۵/۳۲	۱۲/۵	۹/۹۷	-۱/۱	۰/۳۷۸۲	۰/۰۵۵۷	۷۵/۱	۰/۳۸
گیلان	۴۱/۸۷	۶/۴	۲۳/۷۵	۱۲/۶	۲۰/۷۹	-۷/۴	۰/۳۳۱	-۰/۰۰۷	۱۴۴/۸	۰/۴۱
لرستان	۳۶/۶۲	۴/۳	۲۶/۵۳	۱۲/۸	۱۴/۰۶	-۶/۷	۰/۳۱۳۱	-۰/۰۵۵۸	۷۵/۶	۰/۲۱
مازندران	۴۰/۷۱	۴/۱	۲۳/۸۸	۱۷	۹/۹۷	-۳/۲	۰/۳۰۹۲	۰/۰۹۷۵	۲۲۶/۴	۰/۳۸
مرکزی	۳۶/۰۵	-۰/۳	۲۴/۵۳	۸/۷	۷/۸۹	-۳/۲	۰/۳۰۲۷	-۰/۱۲۶۱	۱۱۸/۷	۰/۲۲
هرمزگان	۳۸/۵۹	۱۰/۸	۲۶/۱۵	۷/۸	۱۱/۴۴	۴/۸	۰/۳۴۵	۰/۲۲۶۹	۱۲۷/۴	۰/۱۴
همدان	۳۹/۶۵	۳	۲۴/۲	۴/۶	۹/۰۱	-۳/۲	۰/۳۴۱۹	۰/۰۱۷۹	۸۴/۴	۰/۲۳
یزد	۳۹/۸۷	۶	۲۴/۹۵	۱۲/۳	۱۰/۲۹	۱/۶	۰/۲۹۴۹	-۰/۱۲۵	۱۲۶/۹	۰/۳۹
کل کشور	۳۹/۰۵	۴	۲۴/۱۴	۱۰/۷	۱۱/۹۴	-۳/۱	۰/۳۷۰۹	۰/۰۵۳۱	۷۰۷۵/۸	۰/۱۵

ب. تبیین نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر برحسب متغیرهای اقتصادی مطابق با اطلاعات جدول شماره ۲، بین نرخ بیکاری و نرخ دستگیرشدگان مواد مخدر همبستگی آماری معنی دار وجود دارد. همبستگی مشاهده شده از نوع همبستگی مثبت است. به عبارت ساده تر، این نتایج نشان می دهد استان هایی که از نرخ بیکاری بالاتری برخوردارند به مراتب نرخ های جرائم بالاتری در مقایسه با سایر استان ها نشان می دهند. بررسی همبستگی مشاهده شده از منظر شدت نیز حاکی از آن است که نرخ بیکاری با ضریب همبستگی ۰/۷۷۶ همبستگی بالایی را با نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر نشان می دهد. نرخ تورم متغیر اقتصادی دیگری است که همبستگی مثبت معنی دار (۰/۳۸۴) با نرخ جرائم مواد مخدر نشان می دهد؛ به این معنی که استان های دارای نرخ تورم بالا از نرخ جرائم بیشتری نیز در حوزه مواد مخدر برخوردار بوده اند؛ اما متغیر نرخ مشارکت اقتصادی همبستگی منفی (۰/۳۲۱-) با نرخ جرائم مواد مخدر بین استان ها نشان می دهد. به عبارت بهتر، تعداد دستگیرشدگان مواد مخدر در استان هایی که از نرخ مشارکت بالاتری برخوردار بوده به مراتب کمتر از سایر استان ها بوده است. بین دو متغیر ضریب جینی و تولید ناخالص داخلی با نرخ جرائم مواد مخدر همبستگی معنی داری مشاهده نشد (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: همبستگی های مشاهده شده بین نرخ جرائم مواد مخدر و شاخص های اقتصادی

نرخ تورم	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ بیکاری	ضریب جینی	تولید ناخالص داخلی		
۰/۳۸۴*	-۰/۳۲۱*	۰/۷۷۶*	۰/۲۸۷	-۰/۹۷	R	متوسط نرخ دستگیرشدگان مواد مخدر
۰/۰۱۱	۰/۰۳۳	۰/۰۰۰	۰/۰۸۸	۰/۵۹۸	Sig.	
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	N	

روابط آماری میان نرخ جرائم مواد مخدر و تغییرات شاخص های اقتصادی در طول سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ نیز مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این بررسی در جدول شماره ۳ ارائه شده است. همان طور که مشاهده می شود، تغییرات نرخ بیکاری و نرخ تورم همبستگی معنی داری با نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر نشان می دهند. همبستگی مشاهده شده بین تغییرات شاخص های اقتصادی یاد شده با نرخ جرائم مواد مخدر بین استان ها از نوع همبستگی مثبت بوده و نشان می دهد که در دوره زمانی مورد مطالعه، افزایش نرخ بیکاری

با افزایش نرخ دستگیری‌های مربوط به جرائم مواد مخدر در استان‌ها همراه بوده است؛ همچنین، این نتایج نشان می‌دهد استان‌هایی که در دهه گذشته رشد بیشتری در نرخ تورم تجربه کرده‌اند، در مقایسه با سایر استان‌ها به مراتب افزایش بیشتری را در نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر نشان می‌دهند. همچنین، روند افزایش نرخ جرائم یادشده در استان‌هایی که از نرخ تورم پایین‌تری برخوردارند به مراتب کندتر از سایر استان‌هاست.

جدول شماره ۳: همبستگی‌های مشاهده‌شده بین نرخ جرائم مواد مخدر و تغییرات شاخص‌های اقتصادی

تغییرات نرخ تورم	تغییرات مشارکت اقتصادی	تغییرات نرخ بیکاری	تغییرات ضریب جینی	تغییرات تولید ناخالص داخلی		
۰/۳۶۶*	-۰/۱۱۱	۰/۳۹۸*	۰/۲۱۱	-۰/۰۸۴	R	متوسط نرخ جرائم مواد مخدر
۰/۰۳۷	۰/۵۲۱	۰/۰۰۹	۰/۱۸۳	۰/۶۴۷	Sig.	
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	N	

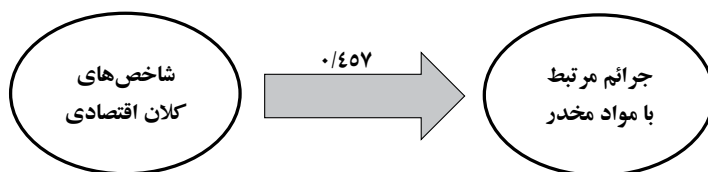
از سوی دیگر، خلاصه مدل رگرسیونی حاکی است که متغیرهای واردشده در دستگاه رگرسیون، شامل تولید ناخالص داخلی، ضریب جینی، نرخ بیکاری، نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ تورم، در مجموع همبستگی ۷۵ صدم را با متغیر نرخ جرائم مواد مخدر به نمایش گذاشته‌اند. از سوی دیگر، این پنج متغیر در کنار هم مجموعاً توانسته‌اند نزدیک به ۴۶ صدم از واریانس نرخ جرائم مواد مخدر در بین استان‌های کشور را تبیین کنند (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴: خلاصه مدل رگرسیونی

مدل	آر پیرسون	ضریب تبیین	ضریب تبیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۱	۰/۷۴۸	۰/۶۴۸	۰/۴۵۷	۰/۰۱۷۸۹۲۳

بررسی ضرایب بتای به دست آمده نیز حاکی از آن است که ۳ مورد از متغیرهای مستقل، شامل نرخ بیکاری با بتای ۰/۴۲۳، نرخ تورم با بتای ۰/۳۴۵ و نرخ مشارکت اقتصادی با بتای ۰/۳۳۸-، به ترتیب حائز بیشترین تأثیر معنی‌دار بر نرخ جرائم مواد مخدر بوده‌اند.

این نتایج نشان می‌دهد که افزایش نرخ تورم و بیکاری و همچنین کاهش نرخ مشارکت اقتصادی در فاصله میان سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ برافزایش نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در استان‌های کشور مؤثر بوده است (جدول شماره ۵).

شکل شماره ۲: تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی بر جرائم مرتبط با مواد مخدر

جدول شماره ۵: ضرایب تأثیر a

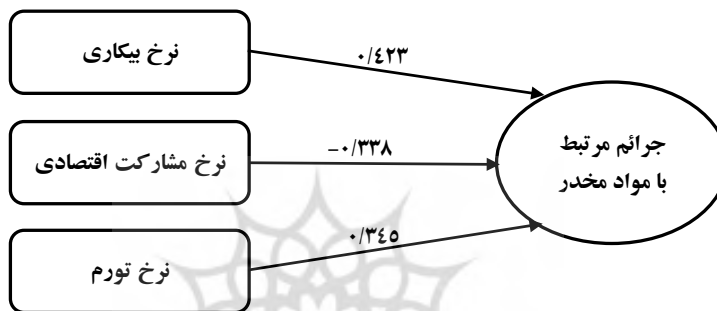
مدل	متغیرها	ضرایب استاندارد شده (بتا)	متغیرها	معنی داری
۱	تولید ناخالص داخلی	-۰/۰۹۱	تی	۰/۱۱۲
	ضریب جینی	۰/۲۱۰	تی	۰/۰۹۱
	نرخ بیکاری	۰/۴۲۳*	تی	۰/۰۰۰
	مشارکت اقتصادی	-۰/۳۳۸*	تی	۰/۰۰۴
	نرخ تورم	۰/۳۴۵*	تی	۰/۰۰۲
	تغییرات تولید ناخالص داخلی	۰/۲۱۲	تی	۰/۰۸۹
	تغییرات ضریب جینی	۰/۱۶۸	تی	۰/۱۰۳
	تغییرات نرخ بیکاری	۰/۲۴۷	تی	۰/۰۶۷
	تغییرات مشارکت اقتصادی	-۰/۱۵۶	تی	۰/۱۰۹
	تغییرات نرخ تورم	۰/۲۰۹	تی	۰/۰۹۳

a. متغیر وابسته: نرخ جرائم مواد مخدر

نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره گویای آن است که:

- نرخ بیکاری (بتای ۰/۴۲۳) تأثیری معنی دار و مستقیم بر نرخ جرائم مواد مخدر داشته است. با افزایش نرخ بیکاری در جامعه؛ جرائم مرتبط با مواد مخدر نیز افزایش یافته است.

- افزایش نرخ تورم (بتای ۰/۳۴۵) تأثیری معنی دار و مستقیم بر میزان جرائم مواد مخدر داشته است. هرچه نرخ تورم بیشتر شده به همان میزان نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر نیز روندی افزایشی را تجربه کرده است.
- نرخ مشارکت اقتصادی (بتای -۰/۳۳۸) تأثیری معنی دار و معکوس بر میزان جرائم مواد مخدر داشته است. با افزایش نرخ مشارکت اقتصادی، از میزان این نوع جرائم کاسته شده است.

شکل شماره ۳: تأثیر مؤلفه های اقتصادی بر جرائم مرتبط با مواد مخدر

۷. بحث و نتیجه گیری

مصرف، توزیع و خرید و فروش مواد مخدر، از جمله رفتارهای مجرمانه ای است که بر توسعه، سلامت، رفاه اجتماعی و دستیابی به اهداف توسعه پایدار در سطوح فردی، اجتماعی و جهانی تأثیر می گذارد. همچنین، مصرف آسیب رسان مواد مخدر نه تنها بر فرد، بلکه بر سلامت و بهزیستی خانواده، دوستان، همسایگان، جامعه مدنی و کل اجتماع نیز اثر منفی بر جای می گذارد.

شیوع این مواد ارتباطی عمیق با محرومیت اجتماعی، سطح تحصیلات پایین، دشواری در یافتن شغل، بی ثباتی مالی و فقر دارد. در ایران، طی بازه زمانی هشت ساله ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸، مطابق آمارهای رسمی، نرخ ارتکاب این جرائم در استان های کشور افزایش چشمگیری داشته است. آنچه اهمیت دارد، هم زمانی و هم راستایی این افزایش با تحولات در شاخص های اصلی اقتصاد در سطح کلان است. این هم زمانی و هم بستگی، مسئله ای اجتماعی به شمار می آید.

بر همین اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی بر نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر انجام شد. سؤال اصلی این بود که: «آیا بین متغیرهای کلان اقتصادی (نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ تورم، نرخ بیکاری، ضریب جینی و تولید ناخالص داخلی) و نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر، ارتباط آماری معناداری وجود دارد؟»

برای پاسخ به این پرسش، از روش تحلیل ثانویه استفاده شد. داده‌های جرائم مواد مخدر و شاخص‌های اقتصادی از آمارهای مرکز آمار ایران اخذ و در قالب واحد تحلیل «استان» مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری شامل همه استان‌های کشور بود و میانگین نرخ شاخص‌ها و تغییرات آن‌ها در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌های پژوهش توصیفی حاکی از آن است که نرخ دستگیرشدگان جرائم مواد مخدر در کشور در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ روند کاملاً صعودی داشته و افزایش قابل ملاحظه‌ای در نرخ یادشده در این دوره رخ داده است. به طوری که نرخ جرائم کشف‌شده مواد مخدر از ۳۷۱۲ مورد در هر میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ به ۵۰۷۷ در هر یک میلیون نفر در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ اما نکته مهم در این بخش از یافته‌های توصیفی، هم‌زمانی این تغییر در نرخ جرائم مواد مخدر با تغییرات اقتصادی و به‌ویژه روندهای افزایشی مشاهده‌شده در نرخ‌های بیکاری، تورم و ضریب جینی، در این دوره است.

همچنین در بخش تبیینی، نتایج آزمون‌های همبستگی حاکی از وجود همبستگی معنی‌دار میان نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر و متغیرهای اقتصادی نرخ بیکاری، نرخ تورم و نرخ مشارکت اقتصادی است. از سوی دیگر، نتایج رگرسیون نشان داد که بین شاخص‌های کلان اقتصادی و نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در بین استان‌ها رابطه آماری معنی‌داری وجود دارد. شاخص‌های اقتصادی مورد بررسی در این پژوهش بخش قابل توجهی از تغییرات جرائم مواد مخدر در بین استان‌های کشور (نزدیک به ۴۶ درصد) را تبیین می‌کند.

با تکیه بر نتایج پژوهش حاضر و درهم‌تنیدگی حرکت جرائم مرتبط با مواد مخدر (متغیر وابسته) با تحولات شاخص‌های کلان اقتصادی، ازجمله تورم، مشارکت اقتصادی و بیکاری (متغیرهای مستقل)، می‌توان گفت که با نوسان در ساختار اقتصادی و حاشیه‌ای شدن بخش مهمی از شاغلان بازار، نیروی کار فعال و سرپرستان خانوار، تمایل به سمت بیکاری افزایش یافته و این امر موجب رشد ارتکاب جرائم مرتبط با مواد مخدر شده است. این تأثیر در مدل رگرسیونی معنی‌دار بوده و حدود ۴۲ درصد از تغییرات را تبیین می‌کند. به طوری که ترس از بیکاری و نیافتن شغل امن و پایدار برای تأمین نیازهای روزمره، رفع مشکلات معیشتی

و کاهش فشار بار تکفل خانوار، برخی افراد را به خرید و فروش و مصرف مواد مخدر به عنوان یکی از مسیرهای غیرقانونی و نامشروع پاسخ به بحران‌ها و فشارهای روانی-اجتماعی ناشی از بیکاری سوق داده است. همچنین، با افزایش نرخ تورم در فاصله زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ و بالا رفتن قیمت اقلام مصرفی و خوراکی، ناتوانی در مقاومت در برابر شوک‌های مالی-درآمدی و تلاش برای دست‌یابی به منابع اقتصادی در شرایط نابسامان، اتخاذ سازوکارهای غیرقانونی برای ارتقای رفاه اجتماعی به یکی از واکنش‌های رایج تبدیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نرخ تورم به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلان اقتصادی، توانسته است ۳۴ درصد از تغییرات ارتکاب جرائم مواد مخدر را توضیح دهد.

نتایج این مطالعه با یافته‌های پژوهش‌های نتر (۲۰۲۴)، کسل و همکاران (۲۰۲۳)، گراو همکاران (۲۰۱۷)، کریستوفر و همکاران (۲۰۱۷)، کوستا استورتی و همکاران (۲۰۱۱)، عشایری و جهانی دولت‌آباد (۱۴۰۳)، لشگری و همکاران (۱۳۹۵)، مداح و خیرخواهان (۱۳۹۳)، عزیزی (۱۳۸۷)، جوکارزاده (۱۳۹۷) و گل‌خندان (۱۴۰۱) همخوانی داشته و نتایج کلی آن‌ها را تأیید می‌کند.

در شرایط رکود اقتصادی، افزایش سطح بیکاری با ایجاد فشارهای روانی-اجتماعی، مصرف مواد مخدر را افزایش می‌دهد. نابرابری اقتصادی نیز از عوامل مهم سوق‌دهنده فرد به رفتارهای پرخطر اجتماعی است. جوامعی با سطح بالای نابرابری اجتماعی-اقتصادی (درآمدی، رفاهی و معیشتی) بیشترین شیوع اختلال مصرف مواد را دارند. اختلاف درآمدی، با سرمایه‌گذاری ناکافی در حوزه سلامت عمومی و فشار روانی بالا در میان افراد مرتبط است. علاوه بر این، تغییرات شدید و ناگهانی در شرایط کلان اقتصادی، مانند بروز بحران‌های سیاسی-اقتصادی، موجب افزایش بیکاری و فقر می‌شود. این فضای آنومیک که موجب شکاف طبقاتی و رفاهی است، با از بین رفتن چشم‌اندازهای اجتماعی-اقتصادی (ناکامی، احساس شکست، سرخوردگی، پرخاشگری و نااملائی) و فشارهای روانی ناشی از انتظارات فردی، اجتماعی و خانوادگی، منجر به افزایش مصرف مواد مخدر می‌گردد.

الگوهای نظری هرست (۱۳۹۹)، گزارش جهانی مواد مخدر (۲۰۲۰)، دورکیم (۱۹۸۳)، مرتون (۱۹۶۸)، پاساس (۱۹۹۷، ۱۹۹۹)، سایکس و ماتزا (۱۹۵۷) و کومار چوبی و گیری (۲۰۲۴) نیز تأکید دارند که فضای آنومیک، بی‌سازمان و نامتعادل اقتصادی-اجتماعی، یکی از الگوهای رایج در بروز کج‌روی و نفوذ انحرافات اقتصادی به ساختار جامعه است. این انحراف پاسخی به کژکارکرد شاخص‌های کلان اقتصادی است که نتوانسته‌اند راه‌های قانونی کسب‌وکار و دستیابی به اهداف فرهنگی-اقتصادی مورد تأیید جامعه را فراهم کنند.

این مسئله به معنای کاهش مشارکت اقتصادی مردم و نداشتن سهم واقعی از اقتصاد است. در مفهومی دیگر، نشانگر حاشیه‌ای شدن از بازار، انزوای اقتصادی و بی‌میلی به مشارکت مالی و فعالیت اقتصادی است که ریشه در بی‌اعتمادی، ناتوانی، گرانی، تغییرات سریع و نبود برنامه‌ریزی مالی پایدار متناسب با درآمد و سرمایه دارد. افزایش بیکاری، کاهش نرخ مشارکت اقتصادی و تورم بالا در میان افراد بیکار و سالمند، به دلیل فشارهای روانی-اجتماعی و داشتن وقت آزاد (ناشی از نبود فعالیت اقتصادی)، به افزایش مصرف و جرائم مواد مخدر انجامیده است.

این وضعیت، طبق چهارچوب نظری مطالعه حاضر، قابل تبیین است. در تئوری بی‌سازمانی اقتصادی تأکید می‌شود که رکود اقتصادی بر کمیت و کیفیت فرصت‌های قانونی و غیرقانونی بازار کار اثر می‌گذارد. در شرایط بحران اقتصادی، عوامل اجتماعی-اقتصادی (مانند نابرابری دستمزد، درآمد و بیکاری) بر فعالیت‌های غیرقانونی اثرگذار هستند. از این دیدگاه، افراد به طور منطقی به فرصت‌های جرم جدید پاسخ می‌دهند و بحران‌های اقتصادی چنین فرصت‌هایی را فراهم می‌کنند که می‌تواند به افزایش برخی انواع رفتار مجرمانه بینجامد. در این شرایط، گروه‌های جوان و آسیب‌پذیر بیش از سایرین تحت تأثیر قرار می‌گیرند و مصرف مواد مخدر در میان نوجوانان و جوانان افزایش می‌یابد. همچنین الگوهای مصرف پرخطرتر، مانند گرایش از سیگار به مواد مخدر، معمولاً در دوره‌های رکود اقتصادی شدت می‌گیرد.

به این ترتیب، فقر، کمبود فرصت‌های اقتصادی، خشونت، نابرابری درآمد، در رواج هنجارهای نامطلوب از جمله مواد مخدر مؤثر بوده است. تأثیر متغیر مشارکت اقتصادی بر نرخ جرائم مواد مخدر ۳۳ درصد (منفی و معکوس) است و نشانگر اهمیت مشارکت اقتصادی در کنترل و کاهش کسب و کارهای غیرقانونی و غیرمجاز مالی-درآمدی است.

درنهایت، مسدود بودن مسیرهای رسیدن به درآمد مکفی، ناکامی و احساس بی‌لیاقتی و شکست در برابر فشارهای اجتماعی-اقتصادی، باعث انحراف رفتارهای اقتصادی جامعه از مسیرهای قانونی-مشروع و مجاز شده و درنهایت، برای کاهش چالش‌های آتی زندگی، دست به خرید و فروش مواد مخدر می‌زنند.

در تبیین این وضعیت، با استناد به چهارچوب نظری پژوهش، می‌توان اذعان نمود که افراد گزینه‌های قانونی و غیرقانونی خود را تجزیه و تحلیل کرده و ترکیبی از این دو را انتخاب می‌کنند که درآمد مورد انتظارشان را به حداکثر می‌رساند. طبق این رویکرد، وضعیت اقتصاد جامعه، درآمد مورد انتظار از فعالیت‌های غیرقانونی را تعیین می‌کند.

رویکرد فرصت بر این تأکید می‌کند که بحران شرایط اقتصادی، انگیزه‌ای برای اقدام غیرقانونی ایجاد می‌کند. بدتر شدن شرایط یافتن شغل قانونی که درآمد کافی را فراهم می‌کند، فرد را در مسیر فعالیت مجرمانه قرار می‌دهد. رویکرد فرصت بر منافع فعالیت غیرقانونی به جای درآمد حاصل از فعالیت‌های قانونی تمرکز می‌کند و بنابراین، بحران شرایط اقتصادی، فرصت و سود ارتکاب فعالیت‌های مجرمانه را افزایش می‌دهد.

بنابراین، نتایج این مطالعه به‌طور کلی حاکی از آن است که به‌مانند بسیاری دیگر از مسائل امروز جامعه ایران، بخش مهمی از راهکارهای پیشگیری از وقوع جرائم مرتبط با مواد مخدر نیز از مسیر تغییرات و اصلاحات اقتصادی و سیاستی کلان می‌گذرد و تا زمانی که چنین تغییراتی در اقتصاد کلان و شرایط کلی جامعه ایجاد نشود، سایر راهکارهای معمول، ازجمله طرح‌های ضربتی، افزایش مجازات‌ها، فعالیت‌های فرهنگی، دوره‌های آموزشی و...، همان‌طور که تجربه سال‌های اخیر نیز نشان می‌دهد، تأثیر ملموسی در کاهش نرخ این‌گونه جرائم ایجاد نخواهد کرد؛ چراکه افراد، قبل از مواجهه با هرگونه شعار فرهنگی و برنامه آموزشی، در معرض واقعیات عینی زندگی خود قرار دارند و بدیهی است که محاسبات و تصمیمات خود را مطابق با این واقعیت‌ها اتخاذ خواهند نمود.

[مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی درون دانشگاهی با عنوان «بررسی رابطه شاخص‌های کلان اقتصادی

با نرخ جرائم مرتبط با مواد مخدر در استان‌های کشور: تحلیل ثانویه آمارهای دهه ۱۳۹۰» است.]

منابع

- حسین‌زاده فرمی، مهدی و صادقی‌ده‌چشمه، ستار (۱۳۹۸). تبیین مصرف مواد مخدر در بین اقوام منطقه مرکزی شهرکرد. مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۲): ۱۲۹-۱۱۱.
- جوکارزاده، امیر (۱۳۹۷). بررسی تأثیر عامل اقتصادی بر گرایش به مصرف مواد مخدر (مطالعه موردی معتادان در حال بهبودی در مراکز درمانی شهر کرمان). کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده حقوق و الهیات.
- خدایاری، سعید؛ یونسی، جلیل و فیضی برنجی، آزاده (۱۳۹۴). مدل‌یابی عوامل نگرش نسبت به اعتیاد مواد مخدر در بین دانشجویان شهر تهران. اعتیاد پژوهی سوء مصرف مواد، ۱۰(۳۷): ۴۰-۲۵.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۳۸). فرهنگ لغت فارسی، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- زاده محمدی، علی، سروش‌فر، زهره، غلامرضا کاشی، فاضل، غلامرضا کاشی، فاطمه (۱۳۹۴). مرور نظام‌مند تحقیقات سوء مصرف مواد مخدر در نوجوانان. مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱): ۱۳۰-۱۰۷.
- عزیزی، جلیل (۱۳۸۷). فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین جوانان. رفاه اجتماعی، ۷(۲۹): ۷۸-۶۶.

- عشایری، طاه‌ها؛ جهانی دولت آباد، اسماعیل (۱۴۰۳). مطالعه تأثیر عوامل جامعه‌شناختی بر گرایش به قاچاق مواد مخدر در استان مرزی اردبیل. علوم و فنون مرزی، ۱۲(۱)، ۶۰-۷۸.
- عشایری، طاه‌ها؛ صفری شالی، رضا، سعادت، موسی (۱۴۰۳). پیش‌بینی دسترسی آسان به مواد مخدر بر اساس عوامل جامعه‌شناختی. فصلنامه اعتیادپژوهشی، ۱۸(۷۱)، ۲۳۳-۲۵۴.
- قربانی، ابراهیم. (۱۳۹۴). مرور بر متغیرهای گرایش‌های زنان به سوء مصرف مواد مخدر و پیامدهای آن. سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۲(۷)، ۱۷۵-۱۵۱.
- کمالی، مریم، ابوالحسن، سلامه و فرهود، نغمه (۱۴۰۱). زنان و مجرمین یقه سفید: مقایسه جرائم صورتی و یقه سپید در حقوق ایران و نروژ. آموزه‌های فقه و حقوق جزاء. ۱(۴)، ۸۲-۶۹.
- گل‌خندان، سمیرا (۱۴۰۱). بررسی نقش زیست‌بوم در ارتکاب جرائم مواد مخدر. تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، ۱۸(۲)، ۸۳-۱۰۲.
- لشگری، مجتبی، رامشگر، حسین، ارمغان، مهدی، مصطفی درویشی (۱۳۹۵). بررسی تأثیر شاخص‌های کلان اقتصادی بر تکرار جرائم مواد مخدر. اعتیاد پژوهی، ۱۰(۳۸)، ۲۳۳-۲۴۹.
- مداح، مجی، خیرخواهان، ابراهیم (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در بین مجرمان سرقت و مواد مخدر. پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۹(۴)، ۹-۲۶.
- موسایی، میثم و گرشاسبی فخر، سعید (۱۳۸۹). ارتباط بین بیکاری و قاچاق مواد مخدر در ایران. مسائل اجتماعی ایران، ۱(۸)، ۱۶۷-۱۴۵.
- ناصری پلنگرد، سهیلا، محمدی، فریبا، دوله، معصومه و ناصری، محبوبه (۱۳۹۲). عوامل مؤثر بر اعتیاد زنان، زن و فرهنگ. ۴(۱۶)، ۹۴-۸۳.
- هرست، هله (۱۳۹۹). اندیشه اجتماعی گئورگ زیمل (شهنواز مسمی پرست، مترجم). تهران: گل‌آذین.
- یوسفی افراشته، مجید، مروتی، ذکراه، چراغی، اباذر (۱۳۹۴). شناسایی مؤلفه‌های محیط یادگیری اثربخش بر پایه ادراک دانشجویان رشته بهداشت. راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. ۸(۴)، ۲۶۱-۲۶۸.
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of political economy*, 76(2), 169-217.
- Carpenter, C.S.; McClellan C.B. & Rees, D. I. (2017), Economic conditions, illicit drug use, and substance use disorders in the United States. *J Health Econ*. 52:63-73.
- Casal, B., Rivera, B., & Costa-Storti, C. (2025). Economic recession, illicit drug use and the young population: a systematic literature review and meta-analysis. *Perspectives in public health*, 145(1), 32-41.
- Chiang, Y. C., Li, X., Lee, C. Y., Wu, C. C., Chang, H. Y., & Zhang, S. (2022). Effects of social attachment on experimental drug use from childhood to adolescence: An 11-year prospective cohort study. *Frontiers in Public Health*, 10, 818894.
- Costa Storti C, De Grauwe P, Reuter P. (2011). Economic recession, drug use and public health. *Int J Drug Policy*. 2011 Sep;22(5):321-5. doi: 10.1016/j.drugpo.2011.07.009. Epub 2011 Aug 15. PMID: 21840195.
- Durkheim, E. (1983). Pragmatism and sociology. CUP archive.
- Ehrlich, I. (1973). Participation in illegitimate activities: A theoretical and empirical

- investigation. *Journal of political Economy*, 81(3), 521-565.
- Govindhara, Yoganandham j & Abdul Kareem (2024), Economic, Social, and Legal Consequences of Drug Abuse and Illicit Trafficking Include Employment, Labour, Corruption, and Crime -A Global Macro Economic Assessment, *GIS Science Journal*. ISSN NO: 1869-9391.p 156-70.
 - Ha, O. K., Andresen, M. A., & Davies, G. (2020). The temporal (in)stability of the unemployment and crime relationship. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 64, 840–859.
 - Hamilton, C. (2022). Crime, justice and criminology in the Republic of Ireland. *European Journal of Criminology*, 20(5), 1597-1620. <https://doi.org/10.1177/14773708211070215> (Original work published 2023)
 - Kumar Chaubey, H., & Giri, S. (2024), socio-economic factors causing drug abuse - a critical analysis, *Journal of Emerging Trends and Novel Research, JETNR | Volume 2, Issue 5 May 2024 | ISSN: 2984-9276 | JETNR.ORG*
 - Kyrkopoulou, E., Louka, A., & Fabbe, K. (2024). Economic crisis and crime: money under the mattress during financial destabilization. *Journal of policy modeling*, 46(3), 514-529.
 - Sykes, G. & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American sociological review*, 22(6), 664-670.
 - Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Simon and Schuster.
 - Nagelhout, G. E., Hummel, K., de Goeij, M. C., de Vries, H., Kaner, E., & Lemmens, P. (2017). How economic recessions and unemployment affect illegal drug use: A systematic realist literature review. *International Journal of Drug Policy*, 44, 69-83.
 - Natter, L. M. (2025). The Shadow of the Financial Crisis: Socio-Economic and Welfare Policy Development and Fear of Crime in Europe. A Random Effects Within-Between Model Analysis of the European Social Survey, 2002–2018. *Social Indicators Research*, 176(2), 473-498.
 - Passas, N)1997) “Anomie, Reference Groups, and Relative Deprivation.” N. Passas and R. Agnew (eds.), *The Future of the Anomie Tradition*. Boston: Northeastern University Press: 62–94
 - Passas, N.)1999 (Globalization, Criminogenic Asymmetries, and Economic Crime.” *European Journal of Law Reform* 1,4: 399–423.
 - The national alliance of drug and alcohol treatment and recovery charity (2024), the impact of the cost of living crisis on drug and alcohol treatment and recovery, Collective Voice, Collective Voice is a registered charity no.1184750. Registered office: 244-245 Cambridge Heath Rd London E2 9DA.
 - Torres□Tellez, J., & Montero Soler, A. (2023). After the economic crisis of 2008: Economic conditions and crime in the last decade for the case of Spain. *American Journal of Economics and Sociology*, 82(3), 223-239.

- UNODC (2020). World Drug Report 2020. United Nations Office on Drugs and Crime.
- UNODC (2023). World Drug Report 2023 (United Nations publication.
- World Drug Report (2020), Socioeconomic Indicators and Drug Use Disorder, United Nations.

References (in Persian)

- Ashayri, Taha & Jahani Dolatabad, Esmaeel. (2014), Studying the effect of sociological factors on the tendency to drug trafficking in the border province of Ardabil, Border Sciences and Technologies, 12(1): 60-78.
- Ashayeri, Taha.; Safaryshali, Reza & Saadati, Mousa. (2024), Predicting Easy Access to Substances Based on Sociological Factors. Addiction research, 18 (71): 233-254.
- Azizi, Jalil. (2008). The Relationship between Economical Poverty and Narcotics and Alcoholic Drinks Abuse among Tehran and Shemiranat Youths. Social welfare. 7(29): 71-90.
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1959), Persian Dictionary, Tehran: Tehran University Publishing and Printing Institute.
- Ghorbani, Ebrahim. (2015). A review of variables of women's tendencies towards drug abuse and its consequences, Social Health and Addiction, 2(7): 151-175.
- Golkhandan, Samira. (2012), investigating the role of the ecosystem in committing drug crimes, Private and Criminal Law Research, 18(2): 83-102.
- Horst, Helle. (2019). Georg Simmel's Social Thought, translated by Shahnaz Masmiparast, Tehran: Golazin Publishing House.
- Hosseinzadeh Feremi, M. & Sadeghi Dahcheshmeh, S. (2020). Explaining the Use of Narcotics among Ethnic Groups of the Central Area of Shahrekord. Social Problems of Iran. 10(2): 111-129.
- Jokarzadeh, Amir. (2018); Studying the effect of economic factors on the tendency to use drugs (a case study of recovering addicts in Kerman city treatment centers), Master's degree, Shahid Bahonar University of Kerman, Faculty of Law and Theology.
- Kamali, Maryam.; Abolhasan, Salameh & Farhoud, Naghmeh. (2012). Women and White-Collar Criminals: Comparing Pink and White-Collar Crimes in Iranian and Norwegian Law, Jurisprudence and Criminal Law, 1(4): 69-82.
- khodayari Saeed.; Younesi, Jalil & Feizi Barnaji, Azadeh. (2016), Modeling of Attitude towards Drug Addiction among University Students in Tehran. Addiction research, 10 (37): 27-42.
- Lashgari, Mojtaba.; rameshgar, Hossein.; armaghan, Mehdi & darvishi, Mostafa. (2016), The Impact of Macroeconomic Indicators on Recidivism in Drug-Related

- Crimes (1979-2006). *Addiction research*, 10 (38): 233-249.
- Maddah, Majid & Khairkhahan, Ebrahim. (2014). Investigating factors affecting crime commission among robbery and drug offenders, *Intelligence and Criminal Research*, 9(4): 9-26.
 - Mousai, M. & Garshasbi Fakhr, S. (2010), The relationship between unemployment and drug trafficking in Iran, *Social Problems of Iran*, 1(8): 145-167.
 - Naseri-Plangard, Soheila.; Mohammadi, Fariba.; Doleh, Masoumeh & Naseri, Mahboobeh. (2013), Factors affecting women's addiction, *Women and Culture*, 4(16): 83-94.
 - Zadeh Mohammadi, A.; SoroushFar, Z.; Gholamreza Kashi, F.; Gholamreza Kashi, F. (2015), Systematic review of research on drug abuse in adolescents, *Social Problems of Iran*, 6(1): 107-130.
 - Yousefi Afrashteh, Majid.; Morovati, Zekrollah & Cheraghi, Abazar. (2015), Identifying the Components of Effective Learning Environments Based on Health Students' Perception. *Educ Strategy Med Sci*, 8 (4): 261-268.

